

Brusakova O. V. Moral aspects of the legal culture

The present paper is an attempt to single out in the structure of legal culture those moral aspects that lay the ground without which the existence of law as a regulator of public relations is impossible. The author explores the notions of law and morality as integral constants of the legal culture of every single individual and citizen as well as a mutual communicative link between a citizen and a state which influences the overall of legal culture in a society.

The present study argues that morality is an intersubjective category which makes the improvement of the legal culture of citizens a major task of a society. The latter can be viewed as collective civic or political project aimed at imparting of legal awareness. The author argues that the suggestions made are extremely important in Ukrainian society where morality has inferior positions in accordance to law.

Keywords: morality, law, legal culture, intersubjectivity.

УДК 340.12

І. В. Процюк

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ВЛАДА»

Розглянуто відомі наукові підходи до розкриття природи влади в цілому та державної влади зокрема, дано визначення поняття «влада». Наведено аналіз актуальних теоретичних і методологічних проблем реалізації влади в контексті управління сучасним суспільством. Розкрито концептуальні підходи зарубіжної та вітчизняної наукової думки, що стосуються внутрішньої сутності і механізмів влади.

Ключові слова: влада, суб'єкт влади, об'єкт влади, воля, сила, примус, владні відносини.

Постановка проблеми. Суспільство не може нормально існувати, якщо кожному надається можливість безперешкодно чинити свавілля. Як вказував В. Соловйов, «вимога особистої свободи, щоб вона могла бути реалізована, вже припускає утискання цієї свободи в тій мірі, в якій вона в даному стані людства несумісна з існуванням суспільства або загальним благом. Ці два інтереси, протилежні для абстрактної думки, але однаково обов'язкові морально, у дійсності сходяться між собою. З їхньої зустрічі народжується право» [1, с. 458]. Підтримання цієї свободи через право покладається суспільством на відповідні органи, які реалізують свої функції за допомогою влади. При цьому влада не може розглядатися як результат тільки насильства, придушення однією особистістю іншої. Адже в складній природі людини є безсумнівним пошук влади над собою, якій вона могла би підкоритися. Це свого роду потреба впливу однієї людини на іншу, сила, що з'єднує людей у суспільство. Влада неминуче виявляється наслідком самої соціальної природи людини [2, с. 24].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню історичних аспектів становлення влади і владних відносин було присвячено

© Процюк І. В., 2015

роботи В. Бабкіна, В. Дехтяра, В. Селіванова, О. Семківа, С. Серьогіна, А. Слюсаренка, М. Томенко та ін., філософські проблем політики і влади ставали предметом розгляду В. Андрущенка, А. Анікевич, М. Байтина, В. Бурлацького, І. Варзара, Б. Гаєвського, Г. Горака, Н. Корабльової, П. Кравченко, О. Кривулі, М. Култаєвої, М. Михальченко, В. Мушинського, В. Мшвеніт'їрадзе, В. Ледеяєва, О. Осипової, С. Рябова, В. Халіпова, Л. Шкляра та ін.; влада в контексті її правового забезпечення досліджувалася О. Бандуркою, Ю. Битяком, М. Козюброю, Л. Кривенком, М. Озірхом, О. Рябченком, М. Цвіком, В. Шаповалом, Л. Юзьковим та ін.; соціально-психологічні складові механізми влади вивчалися Є. Бистрицьким, О. Білим, А. Дегтярьовим, А. Демидовим, В. Желтовим, В. Крамником, М. Круговим, В. Ладиченком, С. Сьоміним, І. Тараповим, Т. Хомуленком, Г. Філіповим та ін.; питання влади і державного управління привертало до себе увагу таких вчених, як В. Авер'янов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, О. Даніліян, А. Кім, В. Князев, В. Корженко, В. Сіренко, С. Телешун, Ю. Тихомиров та ін. Теоретичне обґрунтування дослідження влади як особливої категорії державознавства не може не враховувати джерела з філософії, соціології, політології. Окремі соціально-філософські ідеї Аристотеля, Платона, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, І. Бенґама, Дж. Мілля, І. Канта і Г. Гегеля дозволили поглибити розуміння сутності державної влади.

Метою цієї статті є науково-теоретичне обґрунтування природи влади, визначення змісту такого поняття, як «влада», виділення його внутрішніх структурних елементів.

Виклад основного матеріалу. Влада – поняття складне, багатоаспектне. Вона має давню історію, початок бере з моменту зародження людського суспільства. У житті кожної людини влада відіграє величезну роль, тому що вона притаманна будь-якій організованій, більше чи менше стійкій спільності людей. Найбільш яскраво влада зі всіма її атрибутами відтворюється в державі. «Народ, влада і територія завжди будуть складовими якісними ознаками держави» [3, с. 17]. В одних відносинах людина виступає суб'єктом, носієм влади, в інших постає об'єктом, адресатом владних велінь. Це відбувається постійно – в сім'ї, у стосунках з державою та її органами, політичними партіями та суспільними організаціями тощо. Кожен з різновидів суспільної влади відрізняється від іншого за своїми специфічними особливостями, але всім їм притаманні спільні риси, які дають можливість дати загальну характеристику влади як соціальної категорії.

Людство здавна намагалося розібратися в цьому важливому суспільному явищі. Ще Аристотель звернув увагу, що елемент владарювання і елемент підпорядкування позначається у всьому, що, будучи складене із декількох частин, складає одне ціле [4, с. 381]. Він виходив з того, що порядок владарювання і підпорядкування має універсальний прояв, охоплює не тільки світ живих істот, але й неживу природу. Відносини влади існують переважно серед живих істот, але й у неживій природі є своєрідна влада, як, наприклад, у гармонії

[5, с. 90–91]. Відносини суспільної влади Аристотель розглядав як природну визначеність одних людей підпорядковуватись, а інших – владарювати, владу людини над людиною – як якісно вищу ступінь у порівнянні, наприклад, з владою людини над твариною [6, с. 23]. При виявленні основної причини виникнення такого феномена, як влада, можна погодитися з думкою В. В. Ільїна: «У витоках влади – об'єктивна неоднорідність становища людей в соціумі, розподіл їх рольових функцій. При тотальній рівності (фікція) влади не існує, влада виростає з об'єктивної різниці» [7, с. 7]. Хотілося б зауважити, що неоднорідність становища людей у соціумі впливає з неоднорідності людських здібностей, характерів, волі та інших якостей індивідів. Історично це є першопричиною виникнення влади. Розподіл суспільства на певні групи походить від цієї першопричини. Влада є одним із центральних питань існування суспільства, необхідним елементом оптимальної організації життя людей, управління суспільними справами [8, с. 67].

У сучасній науці поняття «влада» розглядається як: 1) влада примусу, яка базується на примусі та реалізується в основному, через страх; 2) влада, що ґрунтується на винагородах та передбачає вплив через активізацію позитивних емоцій, що дає змогу досягати закріплення і розвитку бажаних чи усунення небажаних рис у поведінці певного суб'єкта діяльності; 3) законна влада, що ґрунтується на використанні владних повноважень, які обумовлюються місцем у державній ієрархії; 4) експертна влада, що ґрунтується на здійсненні експертизи, за допомогою якої оцінюють інших – їхні знання, майстерність, досвід тощо; 5) еталонна влада, сутність якої полягає у використанні впливу управлінця завдяки наявності у нього харизми та певних характеристик і властивостей, які охоче наслідують інші; 6) інформаційна влада, результати якої залежать від доступу і контролю над розпорядкою інформацією [6, с. 59].

Жоден з указаних підходів не може претендувати на абсолютно повне пояснення онтологічної природи влади. Водночас кожен з них володіє значним пізнавальним потенціалом дослідження влади як соціального явища. У них досить адекватно, на різних рівнях є спроба розкрити суть механізму владних відносин, визначити джерело влади.

Сама собою влада не є монолітним явищем і, залежно від різних критеріїв, поділяється на види. М. Кейзеров пропонує такі критерії поділу влади: а) специфіка суспільних відносин, на які впливає даний різновид влади; б) суб'єкти, які її реалізують; в) залежність від спільноти, в межах якої здійснюється влада; г) методи її реалізації. Відповідно до цього вирізняють такі види влади, як економічна, соціальна, політична й духовно-ідеологічна [9, с. 260].

Протягом усієї еволюції суспільно-політичної думки проблема вивчення державної влади перебувала в центрі уваги дослідників, адже саме вона, поряд з державою, виступає одним із ключових аспектів пошуків найбільш справедливого й ефективного суспільного устрою.

Одне з визначальних питань, що потребує з'ясування, – визначення терміна «влада», а отже, і розуміння поняття «державна влада». У словнику В. Даля під владою розуміється: а) право і можливість розпоряджатися ким-небудь, чим-небудь, підкоряти своїй волі; б) політичне панування, державне управління та його органи; в) особи, наділені урядовими й адміністративними повноваженнями [10, с. 213]. С. Ожегов владу трактує як право, силу й волю над чим-небудь, як свободу дій і розпоряджень [11, с. 90].

Юридична енциклопедія 1998 р. містить декілька значень терміна «влада». Зокрема, він інтерпретується як: а) відносини між людьми, коли одні командують, а інші підкоряються; б) здатність досягти поставленої мети; в) спроможність соціально-політичної системи забезпечувати виконання прийнятих нею рішень; г) спосіб самоорганізації людської спільноти, заснованої на розподілі функцій управління і виконання; ґ) можливість і здатність провадити свою волю [12, с. 489]. Зазначимо, що це ж видання формулює поняття «державна влада» як вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами, здатність останньої підпорядковувати своїй волі поведінку людей і як діяльність об'єднань, що знаходяться на її державній території [12, с. 85].

Безперечно, осмислення феномена влади може відбуватися з різних наукових позицій – телеологічної (досягнення загальних суспільних цілей), психологічної (мотивація), біхевіористської (поведінка), системно-кібернетичної (засіб і форма соціальної комунікації), дис-трибутивної (розподіл цінностей і поділ влади в умовах асиметричного положення), структурно-функціональної (властивість і функція певної системи), юридичної (повноваження) та ін. [13, с. 109]. Ще в радянський період у вітчизняній науці намітилося декілька основних концепцій стосовно визначення влади, класифікація яких сформульована А. Анікевичем. Він зазначав, що влада тлумачилася вченими як: а) здатність індивіда, групи або всього суспільства підкоряти своїй волі поведінку і діяльність людей; б) вольові соціальні взаємовідносини, характер яких обумовлений домінуючою волею однієї зі сторін цієї взаємодії; в) функція будь-якого колективу з керівництва кимось [14, с. 44]. Як бачимо, існують численні концепції суспільної влади взагалі й державної як її різновиду зокрема.

Одним з найпоширеніших в юридичній науці є підхід, згідно з яким сутність влади полягає у здатності суб'єкта нав'язувати власну волю. Підґрунтям цієї концепції є дефініція влади, запропонована М. Вебером, як властивості суб'єкта, його потенційні можливості. Влада – це ймовірність того, що суб'єкт у процесі соціальної взаємодії буде в змозі здійснити свою власну волю всупереч опору [15, с. 56].

Такий підхід з деякими уточненнями міцно увійшов у вітчизняну правову доктрину часів існування СРСР і знаходить численних прихильників серед сучасних науковців. Так, А. Венгеров трактує цей термін як спроможність і можливість впливати на діяльність і поведінку людей за допомогою будь-яких засобів – волі, авторитету тощо,

а категорію «державна влада» розкриває як уміння і можливість здійснювати такий вплив за допомогою державного примусу [16, с. 52]. В. Тененбаум під владою розумів уміння керуючої волі спрямовувати волю підвладних, що виникає з окремої структури суспільних відносин [17, с. 24]. А. Коваленко доводить, що влада – це зумовлена матеріальними умовами суспільства здатність певних структур підкорювати поведінку людей волі всього соціуму або його частині [18, с. 36]. Спираючись на таке загальне трактування влади, він формулює поняття «політична влада», яка, на його погляд, становить собою вміння державних структур підкорювати поведінку людей волі пануючого класу або всього суспільства.

Іншою, пов'язаною з попередньою, є концепція влади як сили або волі, заснованої на силі. Наприклад, В. Корельський зі співавторами звертають увагу на те, що соціальна влада – це організована сила, яка дає можливість певній соціальній спільноті підкорювати своїй волі людей, використовуючи різні методи, в тому числі й примус [19, с. 29]. Що стосується державної влади, то вона тлумачиться як сила, втілена в державних органах та установах, за допомогою якої держава впливає спеціальними юридичними засобами на поведінку учасників суспільних відносин [20, с. 112]. Таку ж точку зору підтримував і М. Коркунов, який зазначав, що державна влада – це не будь-чия воля, а сила, що впливає з усвідомлення громадянами їх залежності від держави і спонукає їх робити те, що вони вважають за необхідне, оскільки відчувають себе залежними від неї [21, с. 250]. Г. Шершеневич дійшов висновку, що «державна влада – це заснована на самостійній силі воля одних підкорити собі волю інших» [22, с. 190].

З тим, що влада взагалі і державна зокрема за своєю сутністю – це воля, вольова сила, погоджується й український правник О. Фрицький [23, с. 362]. На цих же позиціях наполягав і Б. Кістяківський, який свого часу відмітив поширеність визначення влади як сили і приділив значну увагу аналізу цієї точки зору. Він визнав, що походження влади з простої зверхності сили й насильства в більшості випадків не підлягає сумніву. Однак науковець висловив упевненість у тому, що з розвитком суспільства насильство як чинник формування влади втратить свою вагомість спочатку на користь економічного чинника володарювання, а потім перейде у психічне панування володарів влади [24, с. 473]. Яскравим проявом такої інтерпретації влади є марксистський підхід до розуміння цього питання, коли і держава, і влада отожднюються з насиллям одного класу над іншим, з диктатурою панівного класу. Підставою обов'язковості велінь державної влади за цією доктриною є економічна міць класу власників, а саме влада є проявом і знаряддям останньої.

Розуміння влади суто як сили, як нав'язування волі відразу закладає в нього тезу про її споконвічну конфліктність. Але «введення елемента конфлікту у визначення влади тягне виключення можливості існування «взаємозручних» владних відносин, тобто таких, що

засновані на згоді й легітимності» [25, с. 33]. Д. Ллойд із цього приводу зазначає: «Поняття «влада» включає в себе наділення правом певної особи вимагати підкорення від інших громадян, незалежно від того, готові вони розглядати даний конкретний припис чи норму як прийнятну або бажану для себе чи ні» [26, с. 29]. А. Файоль продовжує його думку, вказуючи, що влада – це право віддавати розпорядження і сила, що примушує їм підкорюватись [27, с. 26]. Вона може ґрунтуватися або на праві, або (і) на силі, але влада й сила не рівнозначні, не тотожні між собою.

Слід зауважити, що такий підхід частково відображав реальні відносини в суспільстві кінця XIX – початку XX століть зі стійким класовим розмежуванням. Обґрунтування змісту влади як панування, примусу, заснованого на насильстві, в минулому мало об'єктивний характер, відповідало життєвим реаліям, суспільній практиці. У той же час таке її тлумачення в сучасних наукових працях, створених і виданих в умовах очевидної демократизації суспільства, видається однобічним і малопереконливим. Варто погодитися з думкою, що реалії й завдання сучасного життя вимагають нових підходів до встановлення змісту влади, відмінних від повсюдного використання таких класичних ідеологем, як «панування», «насильство», «нав'язування волі», «примус» тощо. Влада може в деяких випадках асоціюватися і з цими поняттями, але на початку XXI ст. не вони визначають зміст цього соціального феномена [28, с. 38].

Досить правильним, на нашу думку, є трактування влади як особливого типу соціальних відносин. У концепціях учених країн Західної Європи вона інтерпретується як соціальні відносини окремого типу, що відбивається в комунікативних теоріях влади Х. Аренда, Ю. Хабермаса, Н. Лумана, Т. Болла, де влада постає як різновид спілкування, заснованого на приписах і підкоренні. Сам же факт останнього ґрунтується на визнанні, тобто на легітимації припису, і тим самим влада відрізняється від простого фізичного панування над суб'єктом як річчю. Насилля не може виконувати комунікативні функції, натомість його застосування свідчить про брак влади [28, с. 534].

Висновки. Проаналізувавши різні підходи до поняття влади, спробуємо дати їй розгорнуте визначення. Влада – це особливий стан суспільних відносин, який забезпечує здатність однієї сторони (суб'єкта) нав'язувати іншій стороні (об'єктові) свою волю, спираючись на силу авторитету і примусу, виходячи із свого соціального чи матеріального становища, з метою задоволення власних або загальносуспільних інтересів.

Таким чином, влада розглядається як невід'ємний елемент будь-якого організованого суспільства, проявляється тільки у відносинах між людьми, їх організаціями, завжди носить вольовий свідомий характер, спирається на відповідні засоби, має внутрішню структуру і назовні проявляється у певній системі управління-підпорядкування.

Список використаних джерел: 1. Соловьев В. С. Сочинения : в 2 т. Т. I / В. С. Соловьев ; сост., общ. ред. и вступ. ст. А. Ф. Лосева и А. В. Гульгин ;

примеч. С. Л. Кравца и др. – М. : Мысль, 1998. – 892 с. **2.** Карнаушенко Л. В. «Политическая власть» и «государственная власть»: к вопросу о соотносимости понятий и смыслом наполнении дефиниций [Электронный ресурс] / Л. В. Карнаушенко // *Философия права*. – 2008. – № 1. – С. 23–26. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=15260273>. **3.** Колодій А. М. Народовладдя як основа представницької демократії / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, М. В. Цвік // *Українське право*. – 1995. – № 2. – С. 14–23. **4.** Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 4 / Аристотель ; [пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. И. Доватура]. – М. : Мысль, 1983. – 830 с. **5.** Бергер А. К. Политическая мысль древнегреческой демократии / А. К. Бергер. – М. : Наука, 1966. – 360 с. **6.** Доватур А. Политика и политики Аристотеля / А. Доватур. – М. ; Л. : Наука, 1965. – 390 с. **7.** Философия власти / под ред В. В. Ильина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1993. – 271 с. **8.** Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 1999. – 336 с. **9.** Кейзеров Н. М. Власть и авторитет / Н. М. Кейзеров. – М. : Юрид. лит., 1973. – 264 с. **10.** Даль В. И. Толковый словарь русского языка. Современная версия / В. И. Даль. – М. : Эксмо-Пресс, 1999. – 735 с. **11.** Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1987. – 797 с. **12.** Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 1. А–Г / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ : Укр. енцикл., 1998. – 744 с. **13.** Чиркин В. Е. Современное государство / В. Е. Чиркин. – М. : Междунар. отношения, 2001. – 416 с. **14.** Аникевич А. Г. Политическая власть. Вопросы методологии исследования / А. Г. Аникевич. – Красноярск : Изд-во Красноярск. ин-та, 1986. – 176 с. **15.** Вебер М. Избранные произведения : пер. с нем. / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 809 с. **16.** Венгеров А. Б. Теория государства и права. Ч. 2. Теория права. Т. 1 / А. Б. Венгеров. – М. : Юристъ, 1996. – 166 с. **17.** Таненбаум В. О. Государство: система категорий / В. О. Таненбаум. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1971. – 212 с. **18.** Коваленко А. И. Теория государства и права (в вопросах и ответах) : учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / А. И. Коваленко. – М. : Знание, 1994. – 150 с. **19.** Теория государства и права / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Норма – Инфра-М., 2002. – 570 с. **20.** Герасимова И. А. Курс лекций по теории государства и права. Ч. 1 : учеб. пособие / И. А. Герасимова. – Оренбург : ОГУ, 2001. – 196 с. **21.** Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов ; [сост., авт. вступ. ст., коммент. А. Н. Медушевский]. – М. : Рос.полит. энцикл., 2010. – 520 с. **22.** Шершеневич Г. Ф. Общая теория права : учеб. пособие : в 2 т. Т. I / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Юрид. колледж МГУ, 1995. – 308 с. **23.** Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. – Київ : Наук. думка, 1999. – 735 с. **24.** Кистяковский Б. А. Социальные науки и право : Очерки по методологии социальных наук и общей теории права / Б. А. Кистяковский. – М. : Изд. М. и С. Сабашниковых, 1916. – 708 с. **25.** Киров В. Парадоксы государственной власти в гражданском обществе (конституционно-правовые аспекты) : пер. с болг. / В. Киров. – М. : Манускрипт, 1992. – 230 с. **26.** Ллойд Д. Идея права : пер. с англ. / Д. Ллойд ; пер.: Юмашев Ю. М. (науч. ред.), Юмашева М. А. – М. : Югона, 2002. – 416 с. **27.** Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. – М. : Республика, 1992. – 352 с. **28.** Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода : курс лекций / А. В. Поляков. – СПб. : Издат. дом С.-Петербур. гос.ун-та, 2004. – 864 с.

Надійшла до редколегії 17.07.2015

Процюк И. В. Сущность и содержание понятия «власть»

Рассмотрены существующие в науке подходы к раскрытию природы власти в целом и государственной власти в частности, дано определение понятия «власть». Приведён анализ актуальных теоретических и методологических проблем реализации власти в контексте управления современным обществом. Раскрыты концептуальные подходы зарубежной и отечественной научной мысли, касающиеся внутренней сущности и механизмов власти.

Ключевые слова: власть, субъект власти, объект власти, воля, сила, принуждение, властные отношения.

Protsuik I. V. The essence and content of the notion «power»

Such a category of statehood as power is considered in the article. This phenomenon is defined as a complex multispectral notion that has a long history and its origin is from the inception of human society, because it is inherent to any organized, more or less stable community of people. Power with all its attributes is mostly reflected in a state. The main reason of the origin of such a phenomenon as power in order to guarantee effective functioning of human society is recognized by the heterogeneity of the position of people in a society that goes from the heterogeneity of human abilities, characters, will and other qualities of individuals.

The author notes that the concept «power» in the modern science is considered in different notions, namely as: the power of compulsion; the power grounded on rewards and that provides impact through the activation of positive emotions; legitimate power grounded on the usage of power authorities, which are specified by the place in the state hierarchy; expert power grounded on the implementation of expertise, which assists to evaluate others; standard power, the essence of which is to use the influence of the manager because of his charisma and specific characteristics and features; information power, the results of which depend on the access and control over the information.

Different approaches in understanding the phenomenon of power are stated; it is also noted that one of the most spread in legal science is the statement, according to which the essence of power is in the ability of the subject of power to impose own will for the object of power. It is stressed that power can be considered as force and will. Moreover, the force does not mean the obligatory presence of compulsion in some relations between the subject and the object of power, but is manifested in the ability to realize power ceasing by any legal methods.

The author of the article provides definition of the power as a special state of public relations, which guarantees the ability of one party (the subject) to impose the other party (the object) its will, relying on the power of authority and compulsion, based on its social or financial state in order to meet own or general public interests.

Keywords: power, subject of power, object of power, will, force, compulsion, power relations.

